

Heinz Vater: *Einführung in die Zeit-Linguistik*, Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2007 (Fokus; Band 33), 128 str.

Iako je knjiga pod nazivom *Einführung in die Zeit-Linguistik* Heinza Vatera objavljena već 1991. godine i do 1994. godine doživjela tri ponovljena izdanja, u predgovoru ove knjige autor navodi da su se u međuvremenu pojavili brojni radovi o »gramatičkome vremenu« u njemačkome jeziku, pa se upustio u korjenito prerađivanje svoje knjige. Nova je knjiga nastala na temelju predavanja o lingvistici prostora i vremena održanih na Sveučilištu u Kölnu.

Knjiga *Einführung in die Zeit-Linguistik* (Uvod u lingvistiku vremena) sastoji se od predgovora i sljedećih osam cjelina: *Einführung* (Uvodni dio, str. 1–11), *Zum Konzept der Zeit* (O konceptu vremena, str. 12–31), *Zeitreferenz* (Referencija vremena, str. 32–40), *Tempus* (Vrijeme, str. 41–80), *Tempusrelationen in Texten* (Vremenski odnosi u tekstovima, str. 81–87), *Aspekt und Aktionsart* (Gramatički aspekt i način vršenja glagolske radnje, str. 88–102), *Temporaladverbiale* (Priložne oznake vremena, str. 103–107) te *Zusammenfassung und Ausblick* (Sažetak i smjernice za daljnja istraživanja, str. 108–109). Na kraju knjige nalazi se opsežna bibliografija, popis kratica obradenih parametara vremena i ostale kratice.

Uvodni je dio podijeljen u četiri poglavlja. U prvome se poglavlju naslovljenom *Thematik und theoretische Grundlagen* (Tematika i teorijske postavke) autor bavi pojmom *vremena*. Vrijeme definira kao središnji aspekt ne samo našega života već i cijeloga svemira. Svi se nalazimo u vremenu i ne možemo od njega pobjeći. Naglašava kako isto vrijedi i za *prostor*, ali je vrijeme apstraktnije i zagonetnije čak i za znanstvenike. Usporedivši tako dvije temeljne kognitivne domene, vrijeme i prostor, Vater dolazi do predmeta proučavanja lingvistike vremena, a to su jezično označavanje vremenskih konceptata i odnosa. Riječ je o interdisciplinarnom području kojim se, osim jezikoslovlja, bave i filozofija, logika, fizika, psihologija i povijest. Autor dodaje kako je predmet proučavanja ove knjige najuže povezan sa semantikom i kognitivnom lingvistikom, te navodi osnovna pitanja i probleme o kojima će biti riječi u ovoj knjizi: opis koncepta vremena, koji se vremenski fenomeni i odnosi odražavaju u jeziku, po čemu se razlikuju jezična sredstva za izražavanje referencije vremena od onih za izražavanje referencije prostora, koji se problemi javljaju prilikom interpretacije vremenskih odnosa u jeziku, koja su prostorno–vremenska jezična sredstva univerzalna, a koja su ograničena na pojedine jezike, koji je odnos između referencije vremena i referencije zbivanja, te koji su vremenski izrazi gramatikalizirani.

U drugome poglavlju autor istražuje značenje vremena u svakodnevnom životu i način na koji čovjek poima vrijeme. Značenje prostora i vremena očituje se i u komunikaciji, primjerice u jezičnim izrazima koji se učestalo koriste u svakodnevnom govoru (dati prostora, pravovremeno). Vater nadilazi okvire

lingvistike i analizira upotrebu pojma vremena čak i u glazbi (Bachova kanta-ta) i književnosti (Thomas Mann, Joseph Roth i drugi).

U trećem se poglavlju dimenzija vremena analizira u kontekstu jezika. Kada je riječ o vremenskim i prostornim odnosima, svi jezici svijeta imaju čitavu lepezu mogućnosti njihova izražavanja. Pritom se razlikuju gramatička i leksička sredstva. Kao gramatička sredstva za izražavanje prostornih odnosa navode se padeži (primjerice ablativ i lokativ u latinskome), a vremenskih gramatička vremena i aspekti. Leksička su sredstva za izražavanje i prostornih i vremenskih odnosa u njemačkome jeziku prijedložne fraze ili prilozni, a vremenski se odnosi mogu izraziti i zavisnim rečenicama. No često je teško povući oštru granicu između gramatičkih i leksičkih sredstava što može dovesti do problema u analiziranju vremenskih oblika o čemu autor detaljnije govori u daljnjim poglavljima.

U četvrtom su poglavlju uvodnoga dijela objašnjeni pojmovi *referencije* i *deikse*. Za pojam referencije autor iznosi tumačenja Fregea, Lyonsa, Bierwischa, Jackendoffa i Schwarza, a za deikse Bühlera, Rauha i Ehricha. Referencijom se u referencijskoj lingvistici naziva ono na što izraz referira, dok je deiksa referencija na govornu situaciju, odnosno njezine sastavnice. U deikse se prema Bühleru ubrajaju i anafora i katafora, no Vater smatra da to jesu referencije, ali ne i deikse.

I druga je cjelina posvećena konceptu vremena. U prvome se poglavlju pojam vremena obrađuje u okviru filozofije. Prema Kantu se vrijeme ne izvodi iz iskustva, već je nužna apriorna predodžba što dokazuje istim argumentom kao i u slučaju prostora. Nije moguće dokinuti vrijeme u odnosu na pojave, ali je moguće ukloniti pojave iz vremena. Tako ni prostor nije neko svojstvo na samome predmetu, već forma svih pojava za naše vanjsko osjetilo, odnosno subjektivni uvjet osjetilnosti. U svojoj se filozofiji Kant dotiče i teme kojom se kasnije bave logičari – lokalizacije subjekta, odnosno koncepta u predikatu. Prior se kasnije nadovezuje i zaključuje da će propozicija sadržana u nekoj rečenici postati istinita tek kad se poveže s nekim vremenskim operatorom.

U drugome se poglavlju vrijeme promatra iz perspektive fizike. Autor govori o teorijama nastanka svemira, počevši od Knjige postanka, preko teorije velikog praska, pa do kombinacije teorije relativnosti i kvantne mehanike koja bi mogla dovesti do jedinstvene teorije. Središnja je teza koja se provlači kroz ovo poglavlje da vrijeme ne postoji izvan prostora, već su te dvije domene povezane u jedan entitet pod nazivom Prostorvrijeme (*Raumzeit*).

U trećem se poglavlju pojam vremena tumači u okviru psihologije, odnosno iskustva i svijesti o vremenu. Iako vrijeme u fizičkome smislu predstavlja kontinuum, čovjek ga percipira kao slijed kvantificiranih trenutaka. Stoga je moguće razlikovati fizikalno i doživljeno vrijeme. Ovo se poglavlje dijeli na još dvije manje cjeline – u prvoj je riječ o neurofiziologiji percepcije vremena, a u drugoj o podjeli vremena na javno i privatno (*öffentliche und persönliche Zeit*). Dok javno vrijeme ovisi o prirodnim fenomenima poput izlaska i zalaska Sunca ili kretanja Zemlje oko Sunca, privatno se vrijeme dijeli u intervale na temelju osobne subjektivne procjene.

U trećoj se cjelini ukratko obrađuje referencija vremena koja se u različitim svjetskim jezicima može izraziti različitim jezičnim sredstvima, i to na više načina nego referencija prostora – vremenskim oblicima, aspektom, (vremenskim) prijedložnim frazama, priložnim oznakama vremena, (vremenskim) imenskim frazama, (vremenskim) glagolima te zavisnim rečenicama. Autor predstavlja grafički prikaz određivanja relacija po uzoru na Reichenbacha pri čemu razlikuje vrijeme događaja (*Ereigniszeit*), vrijeme referencije (*Referenzzeit*) i govorno vrijeme (*Sprechzeit*). Zanimljivo je i Reichenbachovo viđenje razlike između preterita i perfekta u engleskome jeziku koje neizvornim govornicima često predstavlja kamen spoticanja. Vater povlači paralele i upozorava na terminološke razlike koje se mogu naći kod drugih autora (Baumgärtnera, Wunderlicha, Kleina). Također ističe da se trajanje situacije ne može mjeriti vremenskim točkama, već vremenskim intervalima.

Četvrta i ujedno najopsežnija cjelina ove knjige bavi se vremenom u gramatici. U prvome poglavlju autor navodi različite definicije i teze o kategoriji vremena. Što se tiče njemačkoga jezika, lingvisti se nisu složili oko broja vremena pa tako njihov broj varira od samo jednoga, kako tvrdi Mugler, do čak deset prema Thieroffu. Tradicionalna se gramatika zadržala u sredini i govori o šest vremena. No većina se teoretičara slaže da je vrijeme u primarnome značenju deiktičnog karaktera. Istaknuta je i važnost pragmatike, odnosno konteksta u interpretaciji primarnoga i sekundarnoga značenja jer je na primjer u njemačkome moguće u rečenici upotrijebiti perfekt kao prošlo vrijeme i kombinirati ga s prilogom *sutra* koji označuje budućnost, te tako dobiti novo značenje, odnosno novu vremensku dimenziju.

Drugo je poglavlje o vremenu u njemačkome jeziku podijeljeno u devet dijelova. Prvi je dio općenitiji i obrađuje sve vrste vremena u gramatici ponovno se dotičući problema njihova broja. Vater ovdje iznosi i svoje viđenje problema ističući da prema njegovu mišljenju u njemačkome nema oblika za budućnost, a uvodi dva nova prošla oblika, dvostruki perfekt i dvostruki pluskvamperfekt. U drugome se dijelu razrađuje prezent, u trećem preterit, četvrtome perfekt, a u petome dijelu pluskvamperfekt. U šestome se dijelu postavlja pitanje postoji li uopće u njemačkome futur kao vrijeme u gramatici. Autor zaključuje da je oblik *werden* + Infinitiv prvenstveno modalna konstrukcija čije je vremensko značenje sekundarno. Usporedi li se pak s modalnim glagolima *müssen* (morati), *können* (moći), *wollen* (htjeti), *sollen* (trebati), *mögen* (voljeti) i *möchten* (željeti), vidljivo je da se *werden* sintaktički i semantički ponaša na isti način. Sedmo se poglavlje bavi dvostrukim perfektom i pluskvamperfektom. Prema mišljenju mnogih lingvista dvostruki se perfekt razvio kao zamjena za preterit u gornjonjemačkome području. No taj se oblik može pronaći i izvan spomenutog područja, budući da se proširio na sjever, a pojavljuje se i u književnim tekstovima. Nastanak dvostrukog pluskvamperfekta tumači se pak kao analogija s dvostrukim perfektom i potrebom izražavanja pretpretprošlog vremena. Osmo poglavlje govori o futuru praeteriti ili »budućoj prošlosti«. Thieroff smatra da u njemačkome postoje dva vremena koja označavaju budućnost s prošle točke referencije: futur praeteriti I (koji je istovjetan kondicionalu) i futur praeteriti II (kondicional II). Deveto je poglavlje usmjereno na pragmatiku upotrebe vre-

mena. Tako se primjerice navode historijski prezent, generički preterit ili futurski pluskvamperfekt. Prema mišljenju brojnih lingvista moguća značenja ovise o kontekstu, vremenu situacije, topika i izraza (*Situations-, Topik- und Äußerungszeit*). Ehrich i Vater moguće objašnjenje vide u »pomicanju« kontekstualnog značenja, dok neki poput Grewendorfa spominju da bi se značenje moglo tumačiti na temelju Griceovih konverzacijskih implikatura.

Peta se cjelina bavi vremenskim odnosima u tekstovima. U svakom se tekstu prikazuje određena situacija koju autor smatra općim nazivom za sve vrste radnje koje se mogu izraziti u jednoj rečenici, dakle prvenstveno zbivanja i stanja. Svaka se situacija može shvatiti kao logička predikacija s barem jednim argumentom. Tako glagol *spavati* pretpostavlja jedan argument (spavača), *čitati* dva (čitača i ono što se čita), a *dati* tri (davatelja, primatelja i ono što se daje). Autor se poziva na Marschallovu analizu upotrebe prošloga vremena u kratkim novinskim izvještajima. Pokazalo se da se u kraćim tekstovima u prvoj rečenici najčešće upotrebljava perfekt, dok se dalje u tekstu gotovo isključivo pojavljuje preterit.

Šesta je cjelina podijeljena u dva poglavlja. Prvo se poglavlje bavi aspektom koji autor smatra formalnom kategorijom i aspektualnošću kao semantičkom kategorijom. Dok je u slučaju gramatičkoga vremena riječ o odnosu između vremena situacije i evaluacije, odnosno vremena govorenja, kod aspekta se radi o unutarnjoj vremenskoj podjeli opisane situacije. Autor raspravlja o pitanju aspekta ne samo u njemačkome jeziku, već navodi primjere engleskoga, francuskog te slavenskih i drugih romanskih jezika. Autor naglašava da su aspektualni i vremenski sustav nekog jezika vrlo usko povezani. To se očituje u slavenskim jezicima gdje prezent s perfektivnim aspektom uvijek ima značenje budućnosti, što je nagnalo neke lingviste da taj oblik nazovu futuro. Autor upozorava i na upotrebu perfekta u njemačkome koji se u značenju prošlosti može zamijeniti preteritom, ali za budućnost to nije moguće. Istraživanja o njemačkome perfektu polaze od pretpostavke da perfekt ima vremensku i aspektualnu značenjsku komponentu.

Drugo je poglavlje šestoga dijela naslovljeno Načini vršenja glagolske radnje (*Aktionsarten*). Postavlja se pitanje je li moguće odvojiti radnju od aspekta. Dok Comrie navodi dva argumenta tvrdeći da je to moguće, Sasse smatra da je s kognitivnog stajališta riječ o istim stvarima. Jedina je razlika u tome što je kod aspekta došlo do gramatikalizacije, dok su vrste glagolske radnje pojedinačno leksikalizirane.

Sedma se cjelina bavi priložnim oznakama vremena. Autor ističe da u njemačkome i drugim jezicima postoji mnoštvo sredstava za izražavanje referencije vremena koja nisu gramatikalizirana. Tim je vremenskim izrazima zajedničko da nisu obligatorni i da se ne izražavaju vezanim morfemima. Comrie ih dijeli u dvije skupine – jednostavne leksičke jedinice koje čine priložne oznake vremena (danas, sada, upravo) i glagoli (početi, trajati) te kompleksni leksički izrazi poput vremenskih prijedložnih fraza i vremenskih rečenica. I u ovome se poglavlju autor osvrće na ulogu konteksta, ali i važnost znanja o jeziku i znanja o svijetu. Tako primjerice prijedlog *vor* u njemačkome prvenstveno označuje mjesto, no ovisno o rečeničnom kontekstu može se interpretirati i kao vre-

menski prijedlog. Autor navodi primjere: *Vor dem Essen stand eine Blumen vase* (Pred jelom je stajala vaza s cvijećem) i *Vor dem Essen gab es einen Aperitif* (Prije jela smo popili aperitiv). Još su složeniji primjeri poput *unter Hitler* (pod Hitlerom). *Unter* je tipična oznaka mjesta, no to je u stvari eliptičan izraz, pa je *unter* u ovome slučaju i oznaka vremena – *unter dem Regime von Hitler*. Odnos između gramatičkog vremena i priložnih oznaka vremena još je složeniji; neke se rečenice mogu odnositi i na sadašnjost i na budućnost (Danas sniježi.), a njihovim je proširenjem moguće uključiti čak i dio prošlosti (Danas sniježi već pet sati.).

U osmome dijelu knjige autor ukratko sažima sadržaj knjige i upozorava na još nedovoljno istražena područja lingvistike vremena. Dok je osnovno značenje vremena relativno dobro istraženo, njegova je pragmatika i metaforička upotreba još predmetom diskusija. Vater ističe kako je malo pažnje posvetio odnosu vremena i aspekta budući da standardni njemački, prema njegovim riječima, ne poznaje aspekt. No istovremeno upućuje na druge jezike u kojima postoji interakcija vremena i aspekta (u slavenskim jezicima poput ruskog i poljskog, ali i u engleskome i romanskim jezicima).

Ovo djelo predstavlja izvrsnu polazišnu točku za proučavanje i bavljenje lingvistikom vremena. No ono ujedno pruža uvid u mnogo šire područje; pojam vremena obrađen je kroz prizmu relevantnih znanosti poput filozofije, fizike ili psihologije, ali i u kontekstu svakodnevnog života i komunikacije. Izborom riječi i primjera autor približava kategoriju vremena običnom čitatelju ne napuštajući pritom okvire znanosti. U ovom je uvodu autor uspio sabrati sve relevantne teze i teorije o vremenu, referencijama i aspektu, objediniti kako tradicionalne tako i najsuvremenije pristupe, te iznijeti svoja mišljenja i stavove. Autor prilazi gramatici i tumači glagolske oblike i vremena na nov način u svjetlu kognitivne lingvistike različit od onog karakterističnog za tradicionalnu gramatiku. Osim autorova poznavanja brojnih znanstvenih disciplina, što potvrđuje i bogata bibliografija, posebno treba izdvojiti pomno odabrane primjere iz književnosti koje autor između ostalog koristi kao ilustraciju različitog poimanja vremena i mogućnosti višestrukih interpretacija naizgled jednostavnih rečenica. Osim toga, ovaj je uvod dobar temelj za daljnja proučavanja i istraživanja ovoga lingvističkog područja.

Aleksandra Šćukanec